

T'ANG ŞİİRİNDE TÜRK ALGISI

Prof. Alimcan İNAYET

“T'ang Şiiri” (<Çin. Tang-shi 唐诗) terimiyle Çin'de M.S. 618-907 tarihleri arasında saltanat süren T'ang Hanedanlığı (唐朝) dönemine ait şiirleri kastediyoruz. T'ang Hanedanlığı dönemi Çin edebiyatının “altın çağı” olarak bilinir. 17. Yüzyılda hazırlanan “Quan T'angshi 全唐诗” (T'ang Şiirleri Külliyyatı) adlı eserde T'ang döneminde yaşayan 2200'ı aşkın şaire ait 48000'den fazla şiir kaydedilmiştir (Qiu 2007:1)). Li Nan söz konusu külliyyatta 2300'ü aşkın şaire ait 50000 şiir bulunduğunu kaydeder (Li 2006:1). Araştırmacılar, T'ang dönemi edebiyatının bu denli gelişmiş olmasının sebeplerini dönemin siyasi, iktisadi, eğitim ve kültürel unsurlarına bağlamakla birlikte, yabancı kültürlerin etkisini, özellikle Çinlilerle Hu 胡 ların kaynaşmasını da vurgulamaktadırlar (Qiu 2007: 1). Buradaki “Hu 胡” adı genellikle Hun, Türk ve Moğolları ifade eder.¹ Bu noktada Muhaddere Nabi Özerdim'in şu tespiti çok ilginçtir:

“İlk büyük hükümdar Li Shih-min (618 — 627) edebiyat meraklısı idi, bulunabilen her nevi edebiyat eserlerini toplattı. Büyük bir devlet kütüphanesi açtı. Her resmî kabul ve ziyafetlerde şiir okunurdu. İmparatorun kendisi de şiir yazardı. Bundan dolayı sarayda bulunan her memurun şiir yazabilmesi şarttı. Eyi şiir yazan herkes devlet işlerinde yüksek mevkilere sahip oluyordu. Böylece, sarayın yardımıyla nazım yükseliyordu. Bu devirde " H u " lara ait şiirler de çok rağbette idi. Çin'in değerli şairleri " H u " kızlarına şiirler yazmışlar ve " H u " şiirlerine nazireler yapmışlardır.”(Özerdim1955:61)

Burada ilginç olan şey T'ang Hanedanlığı'nın büyük imparatoru Li Shih-min 李世民'in Türk olmasıdır.² Eberhard'ın T'ang Hanedanlığı döneminde Kuzey Çin'de yerli Türk şarkılarını taklit eden, halk dilinde yazılmış, kısa ve basit şarkıların bulunduğuyla ilgili verdiği bilgi de Özerdim'in tespitini doğrulamaktadır (Eberhard 2007:219). Yani eski Türk şiiri ile Çin şiiri arasında ciddi ve derin ilişkiler söz konusudur. Bu yöndeki araştırmaların sürdürülmesi ve derinleştirilmesinde büyük yarar olduğuna inanıyorum. Bu bağlamda, Wolfram Eberhard, Muhaddere Nabi Özerdim, Tülay Çakmak, Eyüp Sarıtaş gibi sinologların bu konuya yönelik araştırmalarını takdirle anmak isterim.

Ben bu yazımda daha çok T'ang şiirine yansıyan Türk algısı, yani T'ang şairlerinin Türklere nasıl baktıkları ve bunu şiirlerine nasıl yansıttıkları üzerinde duracağım.

T'ang Hanedanlığı dönemi Göktürk ve Uygur dönemlerinin önemli bir bölümünü kapsadığından bu döneme ait şiirler içerisinde doğrudan ya da dolaylı olarak Türklerden bahsedilen şiirler oldukça fazladır. Türklerden bahsedilen şiirler incelendiğinde, T'ang şairlerinin zihin dünyasındaki Türk algısının hem olumlu hem olumsuz iki yönü bulunduğu görülür. Her şeyden önce, Türkler T'ang şairlerinin zihninde cesur, korkusuz ve savaşçı bir millet olarak yer edinmiştir. T'ang şiirleri arasında “Ge shu ge 哥舒歌” (Li 2006:348; Qiu 2007:474) adıyla kaydedilen bir şiir vardır ki, Türklerin Geshu kabilesinden olan Geshuhan'ın kahramanlığını anlatır. Bu şiirin metni şöyledir:

北斗七星高，哥舒夜帶刀。
至今窺收馬，不敢過臨洮。
Bei dou qi xing gao, ge shu ye dai dao.

¹ Çin tarih kaynaklarında bazen Tibet ve Sogdluların da “Hu 胡” adıyla ifade edildiği görülür, ancak bu ifade genellikle kuzey kavimleri için kullanılır.

² Li Shih-min 李世民'in Türk asıllı olmasıyla ilgili Çin tarihçileri arasında büyük tartışmalar olmuştur. Bugün onun Türk olduğuyla ilgili görüşler daha ağır basmaktadır.

Zhi jin kui mu ma, bu gan guo lin yao.

Çince kaynaklarda bu şiirin yazarı için “Xi bi ren 西鄙人” ifadesi kullanılmıştır ki, bu ifade “batı hududundakiler” ya da “batı hududunda yaşayanlar” anlamındadır. Yani şiirin yazarı belli değildir. Qiu Xie-you “ge shu ge 哥舒歌” ifadesini batı hududundakilerin icadı, yani o dönemin halk türküleri diye açıklar (Qiu 2007:475). Dolayısıyla, söz konusu şiirin bir anonim halk türküsü olduğu anlaşılmaktadır. Bunu bugünkü Türkçeye “Geshu Koşuğu” ya da “Geshu Türküsü” diye aktarmak mümkündür. Bu şiirin kafiye şeması şu şekildedir:

.....A,A

.....B,A

Eğer Çin kayıtlarında beyt şeklinde kaydedilen bu şiir dörtlük şeklinde düzenlenirse, ortaya mukemmel bir mani örneği çıkar.

Bei dou qi xing gao,
Ge shu ye dai dao.
Zhi jin kui mu ma,
Bu gan guo lin yao.

Çinli araştırmacılar bu şiiri çağdaş Çinceye şöyle aktarmışlardır: Kuzeyde Yedikardeş parlıyor, Geshuhan 哥舒翰 kılıcını almış heybetli gözüküyor. Batı hududaki Tibetler güneye inip atlarını beslemek isteseler de Linyao³’dan geçmeye cesaret edemiyorlar (Li 2006: 348; Qiu 2007:475).

Çince metinde 北斗七星, Bei dou qi xing” diye ifade edilen yıldız kuzeydeki büyük ayı takımıyıldızına ait yedi parlak yıldızdır. Bu ifade Geshuhan’ın heybetini anlatmak için kullanılmıştır. Türkçede bu yıldız “Yedikardeş” denmektedir (Türkçe Sözlük 2005:2158). Metindeki “Geshuhan 哥舒翰” adı ise Uygurca tarih kaynaklarında “Koşuhan” diye aktarılmıştır (Nurdun 2003:223). T’ang Hanedanlığı’na bağlı büyük bir general olan Geshuhan 哥舒翰, yani Koşuhan, Türgişlerin Koşu kabilesindendir.⁴ Tibetlerin hududu işgal etmelerine izin vermemiştir (Qiu 2007:475).

Bu açıklamalar ışığında, söz konusu şiiri şöyle çevirebiliriz diye düşünüyorum.

Gökte parlar Yedi Han⁵,
Elinde kılıç Koşuhan.
Otlağa göz dikenler,
Geçemedi Linyao’dan.

Bu şiir Ke-shuhan/Koşuhan’ın heybetinden bahsediyor ise de, gerçekte Çinlilerin Türklerin yiğitliğine olan hayranlığını yansıtır. Bu hayranlık ünlü T’ang şairlerinden Du Fu 杜甫 (712-770)’nun “Kuzeye Sefer 北征” adlı şiiri⁶nde de şöyle ifade edilmektedir:

.....

阴风西北来，惨澹随回鹘。
其王愿助顺，其俗善驰突。
送兵五千人，驱马一万匹。

³ Linyao, yer adı olup, bugünkü Kansu eyaletindedir.

⁴ Ahmet Taşağıl Türgişlerin Çu ırmağının batısında yaşayan Beş Nu-shih-pi boyunu sayarken Ke-shu Ch’ue Erkin, Ke-shu Ch’u-pan Erkin ismini vermektedir (Taşağıl 2013: 119) ki, bunun söz konusu “Geshu” kabilesiyle aynı olduğunu düşünüyorum. Ancak kaynaklarda bu kabile hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Çin kayıtlarında Ge-shu / Ke-shu 哥舒 adının 姑蘇 ve 孤舒 gibi yazılış biçimleri de vardır. Bazı Çinli araştırmacılar bunun Eski Türk Yazıtlarındaki *kosu* sözcüğünün Çince karşılığı olduğunu belirtirler (Liu: 708). Eski Türk Yazıtlarında *Koşu* < kooşu Totok şeklinde bir kişiden bahsedilir (Tekin 2006:36,153).

⁵ Türkçenin muhtelif lehçelerinde “Yedikardeş” yıldızı “Yedi Han”, “Yedigen”, “Yeti-karakçı” (Yedi Haydut) gibi terimlerle de ifade edilmektedir (Ögel 2002:208-210).

⁶ Bu şiirin metni elimdeki T’ang şiiri seçkileri arasında bulunmamaktadır. İnternet ortamından alınmıştır. Yasin Havazi’nin kitabında bu şiirin bir tercümesi vardır (Havazi 2005: 90).

此輩少为贵，四方服勇决。
所用皆鷹騰，破敌过箭疾。
Ki rüzgar eserek kuzeybatıdan
Getirdi Uygur'u bize gam tasa.
İstekli diyorlar hanı yardıma,
Askeri ustaymış binmede ata.
Beş bince askeri gelmiş saf tutup
On bince atını alıp yanına.
Ne kadar az gelse iyi kuşkusuz
Onları bilsek de cesur cihanda.
Askeri misali şahin gibiymiş,
Ok gibi dalarmış sanki düşmana

Bu mısralarda Türklerin “ata binmede usta”, “cesur”, “şahin gibi”, “düşmana ok gibi dalan” gibi vasıflarla anıldığı görülüyor. Şair bununla Türklerin Çin’e ne kadar az gelirse o kadar iyi olduğunu, aksi takdirde onlarla başa çıkamayacaklarını ima ediyor. Bu şiirin 757 yılında T’ang imparatorunun yardım çağrısı üzerine An Lu-shan isyanını bastırmak için Çin’e giden Uygur ordusuyla ilgili olduğu açıktır.

T’ang şiirlerinde Türklerin yenilmez oldukları dolaylı olarak ifade edilmektedir. Wang Changling 王昌齡 (698-757)’in “Hudut’tan Çıkış 出塞” adlı şiiri (Qiu2007:553)nde şöyle denir:

秦時明月漢時關，萬里長征人未還。
但使龍城飛將在，不教胡馬渡陰山
Qin’de mehtap, Han’de sur duvar,
Gidenler seferden hiç dönmediler,
Geçemez Yinshan⁷’den atları Hun⁸’un,
Varsa başımızda Li Guang⁹ gibi er.

Bu şiirde Qin (M.Ö. 221- M.Ö. 206) ve Han (M.Ö. 206 – M.S. 220) dönemlerinden bu yana sefere gidenlerin hiç geri dönemediklerinden bahsedilmektedir. Bu demektir ki, Türklere karşı sefere çıkan Çin ordusu hep yenilmiştir. Bu durumda Türklere karşı koyabilecek cesarete sahip Çinliler toplumda yüceltilmiş, idealize edilmiştir. Yukarıdaki şiirde Li Guang adında bir generalin Çinlilerin zihninde ideal bir kahraman tipine dönüştüğü anlaşılmaktadır.

Türklerin yenilmez oldukları algısı T’ang şiirlerinde sık sık karşımıza çıkan bir husustur. T’ang döneminin en ünlü şairlerinden birisi olan Li Bai 李白 (701 – 762)’in “Guan Shan Yue 关山月” adlı şiiri (Li2006:59) nde de bu durum dile getirilmiştir.

明月出天山，苍茫云海间。
长风几万里，吹度玉门关。
汉下白登道，胡窥青海湾。
由来征战地，不见有人还。
戍客望边邑，思归多苦颜。
高楼当此夜，叹息未应闲。

⁷ Yinshan 陰山 Orhun yazıtlarında Çogay/Çugay olarak geçer (User 2009:148).

⁸ T’ang şiirlerinde “Türk 突厥” adı geçmez, bunun yerine “Xiong-nu 匈奴”, “Shan-yu 单于”, “di 狄” ya da “Hu 胡” adı kullanılır ki, T’ang şairlerinin bu adlarla Türkleri ima etmeye çalıştıkları açıktır.

⁹ Şiirde Li Guang’dan “fei jiang 飛將” diye bahsedilmektedir. “fei jiang 飛將” Li Guang’ın lakabı olup “uçan general” ya da “hızlı hareket eden general” anlamındadır. Li Guang Batı Han Hanedanlığı döneminde yaşamış ünlü bir generaldir. Ata binme ve ok atmada mahirdir. Hunlara karşı 70 kez savaşmıştır. M.Ö. 119 yılında Hunlara karşı bir savaşta yenilgiyle uğrayınca, intihar etmiştir. Bkz. Cihai 辞海, SHANGHAI CISHU CHUBANSHE,1989, s. 1421

Çıkıp dolun ay Tanrı Dağı'ndan,
Kah olur bulutlar içinde pinhan.
Esip gelen fırtına uzak uzaktan,
Vurup Taşkapıyı geçiyor revan.
Sevk etti Bei-deng'e ordu Gao-zu Han,
Koknur'dan aşarken Hun leşkeri tam.
Aslında geçit hem cephe bu mekan,
Gidenler savaşa dönmemiş aman.
Askerler bakarken hududa mahzun,
Büyüyor yurduna hasret-i hicran
Yâri de geceler bakıp revaktan,
Çekiyor belki de feryad ü figan.

Bu şiir Türk-Çin savaşlarının acımasızlığını ve dramatik sonuçlarını yansıtır. Şiirde bir tarafta yurduna, memleketine bakıp hasret çeken askerlerin, diğer tarafta sevdiklerinin yolunu gözleyen asker yakınlarının ruhsal dünyası gözler önüne serilmiştir. Savaşa gidenlerin dönemeyecek olmaları bu sahneyi daha da dramatik hâle getirmiştir.

T'ang şairlerinden Wang Han 王翰 'ın "Liangzhou Ci 涼州詞" (Liang-zhou Şarkısı) adlı şiiri (Qiu 2007: 493)nde de kadimden beri savaşa gidenlerden dönebilenlerin olmadığı şöyle ifade edilir:

葡萄美酒夜光杯，
欲飲琵琶馬上催。
醉臥沙場君莫笑，
古來征戰幾人回？
Güzel üzüm şarabı elimde yeşim kadeh,
Nuş et diyor çalınan at üstünde berbab sesi.
Sarhoş olup çöllerde yatsam gülme efendim,
Giden cenge kadimden kaç kişi dönebildi ?

T'ang şairlerinden Chen Tao 陳陶 nun Long-xi Xing 隴西行 "Long-xi'ye Yolculuk" adlı şiiri (Qiu 2007:543) nde Hunları yok etmeye yemin etmiş beş bin Çinli askerin acıklı akıbeti şöyle ifade edilir.

誓掃匈奴不顧身，
五千貂錦喪胡塵。
可憐無定河邊骨
猶是深閨夢裡人

Toz toprağa karışmış samur kalpak ceketini,
Süpürmeye yeminli Hun'u beş bin yiğidin,
Kemikleri serpilmiş kıyısında Wuding'in,
Giriordur düşüne uykudaki yârinin.

Türk-Çin savaşlarının acımasızlığı Çinlilerde öyle derin bir travma yaratmıştır ki, en ufak bir "hışırta" Çinlilerin uykusunu kaçırabilmektedir. T'ang şairlerinden Lu Lun 卢纶 (739-799)'ün "Sai xia qu 塞下曲" (Hudut Türküsü) adlı şiiri (Li2006:351)nde bu durumu görüyoruz.

林暗草惊风， 将军夜引弓。
平明寻白羽， 没在石棱中。
Geline ormandan bir hışırtı
Çıktı general elinde yay gece vakti
Baktı ki sabahleyin püsküllü ok
Saplanıp kalmış delip kaya taşı

Bu şiirde ormanda bir hışırtı duyan generalin yayı ile sağa sola rastgele ok attığı anlaşılıyor.

T'ang şiirinde Türk algısı zaman zaman “cesur”, “yiğit”, “savaşçı”, “yenilmez” olarak yansıtılmakla birlikte, genellikle “düşman”, “felaketlerin kaynağı”, “korkulan” olarak işlenmiştir. Dolayısıyla T'ang şiirlerinde Türklere karşı bir nefret ve küçümseme, buna karşı kendi askerlerini övme, yüceltme ve üstün görme tavrı hakimdir. Türklere karşı savaşta elde edilen en küçük bir başarı ya da temayüz eden kişiler büyük bir heyecanla dile getirilir. Du Fu (712-770)'nun bir şiirinde bu durum şöyle dile getirilir:

单于寇我垒,百里风尘昏。
雄剑四五动,彼军为我奔。
虏其名王归,系颈授辕门。
潜身备行列,一胜何足论。¹⁰

Leşker-i Tanrıkut edip taaruz,
Etrafı sardı duman, perde-i toz.
Yiğitler dövüştü peş peşe kaç kez,
Kaçtılar sonunda düşman edip pes.
Geçirdik düşmanın başını ele,
Postu tulum oldu başı hediye.
Neyleyim dem vurup küçük zaferden,
Sessizce döndüm ben eve seferden.

Lu Lun 卢纶'ün “Sai-xia Qu 塞下曲 “Hudut Türküsü” adlı bir şiiri (Qiu2007:480)nde de Hun Tanrıkut'unun korkakça kaçtığı, Çinli general ve askerlerin ise onu kovaladığından bahsedilir.

月黑雁飞高,单于夜遁逃
欲将轻骑逐,大雪满弓刀
Yüksekten uçarken karanlıkta kaz,
Sıvıştı Tanrıkut gecede bir an
Sürdüler izini sengün¹¹ ve asker,
Sallayıp karlarda kılıç ve keman

T'ang şiirlerinde Türkler hakkında bunun gibi olumlu ve olumsuz tavrı yansıtan çok sayıda şiir bulunmaktadır. Bunların bir araya getirilmesi ve Türkçeye tercüme edilmesi eski Türk-Çin ilişkilerinin ve özellikle edebi ilişkilerin incelenmesi için büyük önem arz eder.

Sonuç olarak, eski Türk ve Çin edebiyatı arasında ciddi ve derin ilişkiler vardır. Bu ilişki ve etkileşim sonucunda Çin edebiyatında “Kuzey Şiiri” diye bilinen bir şiir tarzı ortaya çıkmıştır. T'ang şiirlerinin önemli bir kısmı Kuzey Şiiri tarzında yazılmıştır. Bu şiirler “Ci/Tsi 詞” diye bilinen “Güney Şiiri”nden farklıdır.

T'ang dönemi Gök Türk ve Uygur kağanlığı dönemlerinin önemli bir bölümünü kapsadığından, bu döneme ait şiirlerde sık sık Türklerden bahsedilmektedir. Türklerden bahsedilen şiirler değerlendirildiğinde, T'ang şairlerinin zihnindeki Türk algısının hem olumlu hem olumsuz iki yönü bulunduğu anlaşılır. Dolayısıyla T'ang şiirlerinde Türkler “cesur”, “yiğit”, “savaşçı” ve “yenilmez” olarak yansıtılmakla birlikte, çoğu zaman “düşman” olarak görülmektedir.

Kaynakça:

¹⁰ Bu şiirin metni elimdeki T'ang Şiiri seçkilerinde bulunmamaktadır. Ancak internet ortamında rahatlıkla bulunabilir. Bkz. baike.baidu.com/view/155586.htm. ; Yasin Havazi'nin kitabında da bu şiirin Uygurca tercümesi vardır (Havazi2005: 81)

¹¹ Sengün <Çin. Tsiang-kün/Jiang-jun “General”.

Çakmak, Tülay. Çin’de Tang Dönemi Şiiri ile Divanü Lugati’t-Türk’teki Manzum Parçaların Karşılaştırılması. Doktora Tezi, A. Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1995, 320 s

Qiu Xie-you (Çiu Şie-you), Xinyi, Tang Shi San Bai Shou “Yeni Çevirisiyle T’ang Şiirinden 300 Parça”, Sanmin Kitabevi, Taipei, 2007 (新譯 唐詩三百首, 邱燮友 注譯, 三民書局, 台北, 2007).

Eberhard, Wolfram, Çin Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 2007.

Eberhard, Wolfram, Çin’in Şimal Komşuları, 2. Baskı, Çeviren: Nimet Uluğtuğ, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1996.

Havazi, Yasin, Tang Devri Şe’ilridin 300, Milletler Neşriyatı, Beyjing, 2005.

Li Nan, Tang Shi Song Ci Yuan Qu, “T’ang Şiiri, Song Sözleri, Yuan Melodileri”, 1. Cilt, Beijing Yanshan Neşriyatı, Beijing, 2006 (唐诗 宋词元曲, 上, 李楠主編, , 北京燕山出版社, 北京, 2006).

Liu Yi-tang, Türk Uygur Araştırmaları, Taipei (劉義棠, 突回研究, 國立政治大學叢書, 經世書局印行, 台北).

Nurdun, Ablet, Henzuçe-Uygurçe Tarih Atalğulırı Selişturmisi, Hazırlayanlar: Ablet Nurdun, Veli Eli, Davut Sayim, Şincang Pen-Tehnika Sehiye Neşriyatı, Şincang Üniversitesi Neşriyatı, Ürümqi, 2003.

Orkun, Hüseyin Namık, Eski Türk Yazıtları, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1987.

Ögel, Bahaeddin, Türk Mitolojisi, II.Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2002.

Özerdim, Muhaddere N., “M.S. IV-V’nci Yüzyıllarda Çin’in Kuzeyinde Hanedan Kuran Türklerin Şiirleri:II”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, XIII/ 3. Sayı, Ankara, 1955, s: 51-96.

Özerdim, Muhaddere N., “M.S. 4-5. Asırlarda Çin’in Şimalinde Hanedan Kuran Türklerin Şiirleri: I”, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, II/ 1. sayı, Ankara, 1943, s:89-98

Schafer, Edward, T’ang Dönemindeki Yabancı Medeniyetler, Çeviren: Wu Yugui, Shanxi Pedagoji Üniversitesi Yayınevi, 2005 (爱德华.谢费, 唐代的外来文明, 吴玉贵, 陕西师范大学出版社, 2005).

Taşagıl, Ahmet, Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013.

Tekin, Talat, Orhon Yazıtları, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 2010.

Türkçe Sözlük, 10. Baskı, Türk Dil Kurumu, Ankara, 2005.

User, Hatice Şirin, Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi, Kömen, Konya, 2009.

Vural, Feyzan Goher, İslamiyet’ten Önce Türklerde Kültür ve Müzik, Hun, Kök Türk ve Uygur Dönemleri, Ötüken, İstanbul, 2016.

Wang Xiaofu, T’ang Hanedanlığı’nın Türklere Karşı Savaşları, Huaxia Neşriyatı – Guangdong Halk Neşriyatı, 1997 (王小甫, 唐朝对突厥的战争, 华夏出版社-广东人民出版社, 1997).

"T'ang Şiirinde Türk Algısı", Prof. Dr. Talat Tekin Hatıra Kitabı, Cilt 1, Uluslararası Türk Akademisi, Cantay, İstanbul, 2017, s. 429-440